

Сања Д. Микетић Суботић¹
Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Косовска Митровица (Србија)

316.644:81'27
Прејледни научни рад
Примљен 05/02/2024
Измењен 05/03/2024
Прихваћен 11/03/2024
doi: [10.5937/socpreg58-49051](https://doi.org/10.5937/socpreg58-49051)

О СТАВОВИМА ПРЕМА ЈЕЗИКУ²

Сажетак: Циљ рада је да изнесемо теоријска запажања о ставовима према језику кроз призму социјалне психологије и из социолингвистичког угла, прегледом основних термина, перспектива и истраживања теоријски и методолошки значајних за ову област социолингвистике. Уједно, представићемо и њихов уобичајени методолошки оквир и важност истраживања.

Кључне речи: став, ставови према језику, језичке идеологије

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Истраживање ставова према језику представља значајну грану социолингвистике која је у Републици Србији још увек недовољно истражена. Први покушаји истраживања у овој области на домаћем тлу појавили су се неколико деценија након што су се шездесетих година двадесетог века у свету почела спроводити прва емпиријска истраживања у вези са овом врстом ставова. Сматрајући ова истраживања значајним, због њихове потенцијалне примене у области језичке политике и у свакодневном животу, овим радом желимо да подстакнемо да се њима озбиљније посветимо и у Републици Србији, дајући преглед основних појмова, доминантних теоријских перспектива и класификација, као и кључних истраживања. Такође, осврнућемо се на постојање различитих методолошких оквира помоћу којих се оваква истраживања могу вршити, као и на важност оваквих истраживања.

О ТЕРМИНУ „СТАВ“

Двадесетих и тридесетих година прошлог века (социјални) психолози дефинишу термин *става* и креирају методолошки апарат за његово квантификавање. „Ставови

¹ sanja.miketic@pr.ac.rs

² Рад је делом настао на основу проширеног, ревидираног и допуњеног ауторкиног истраживања представљеног у њеној необјављеној докторској дисертацији (Miketić, 2016).

могу бити измерени“ индикативан је наслов наведеног Тарстоновог рада (Thurstone, 1928) и овим истраживањем отворен је читав низ даљих проучавања ставова. Олпорт наводи многе дефиниције појма *става*; његова и данас актуелна дефиниција јесте да је став „ментална и неурална спремност, стечена индивидуалним искуством, која врши директивни или динамички утицај на реаговање појединца на све објекте и ситуације с којима долази у додир“ (Allport, 1935, р. 810). Иако су многи аутори овај термин дефинисали, Олпортова дефиниција представља опште место и уједно се може односити и на ставове према језику. Ставове није лако прецизно дефинисати па зато постоји много различитих дефиниција; ови концепти нису видљиви и опипљиви, али свакако постоје, те их теоретичари интерпретирају на сличан, али ипак различит начин – као унутрашња стања, менталну и неуралну спремност, научену склоност, евалутивна просуђивања и диспозиције, систем оцењивања, психолошке тенденције усмерене према неком стимулусу (објекат или концепт), обично праћене бихејвиоралном реакцијом или намером (Allport, 1935; Zimbardo & Leippe, 1991; Eagly & Chaiken, 1993; Crano & Prislin 2006; McKenzie & McNeill 2022).

Ставове можемо посматрати бихејвиористички и менталистички. Негативна страна бихејвиористичког приступа је пренаглашавање релације став–понашање и сматрање става једноставном понашајном реакцијом појединца на друштвене ситуације (Fasold, 1984, р. 147). Менталисти због тога перципирају ставове као трокомпонентну конструкцију која обухвата афективне (емоционалне), когнитивне (интелектуалне) и бихејвиоралне (понашајне) аспекте – афективна компонента односи се на емоције које објекат става изазива, когнитивна компонента обухвата уверења, знања и перцепције о објекту, док бихејвиорална компонента имплицира понашање усмерено ка објекту става (уп. Cooper & Fishman, 1974; Eagly & Chaiken, 1993; Vlahović, 1997). У истраживањима ставова према језику поједини аутори их виде четворокомпонентно, те бихејвиоралну компоненту посматрају двојачко – као намеру и понашање појединца (Bordens & Horovitz, 2008).

Утилитарна функција, функције знања, одбране ега и изражавања вредности традиционално се наводе као основне функције ставова (уп. Katz, 1960; Baker, 1992; McKenzie, 2007): утилитарна функција је у вези са бенефитима које носилац става може остварити, функција знања субјекту става омогућава разумевање контекста, функција одбране ега у уској је вези са самоафирмацијом субјекта става, а функција изражавања вредности говори о високо котиралим вредностима при остваривању друштвених односа (ова функција се назива и функцијом друштвеног идентитета, што је можда транспарентнији назив (уп. McKenzie, 2007, р. 31).

Постоји више класификација ставова. Како наводи Шувакковић, можемо их посматрати као индивидуалне, групне и колективне; официјелне и неофицијелне; ставове можемо разликовати и према интензитету (екстремни ставови, ставови великог, средњег и малог интензитета), усмерености (јасно позитивно или негативно усмерени ставови и неодређени ставови), доследности (изразито доследни, доследни и недоследни ставови) и когнитивном садржају (са израженом или неизраженом когнитивном димензијом), а субјекти, тј. носиоци става, могу бити компетентни и некомпетентни, опредељени и неоопредељени (Šuvaković, 2000, стр. 38–42). Ова класификација се може применити и на ставове према језику. Према начину манифестовања,

ставови могу откривати свесне и несвесне системе вредности; по врсти могу бити естетски, морални и прагматични, а по дејству варирају од безазлених до крајње опасних (Vlahović, 1997, str. 70).

Тек почетком шездесетих година прошлог века мерење ставова према друштвеним појавама проширује се и на језик, чиме се отвара једно апсолутно ново поглавље у социолингвистичким истраживањима у свету, док је до сличних истраживања у Републици Србији дошло неколико деценија касније, када јача потреба за посматрањем језика кроз шири друштвени контекст, па се сматра да „улога, функције и вредновање одређеног језика зависе од низа друштвених, политичких, економских, културних и других екстралингвистичких фактора који одређују његов статус, значај и моћ унутар одређене заједнице (језичке, културне, етничке, политичке итд.) (Filipović, 2018, p. 20).

ШТА СУ СТАВОВИ ПРЕМА ЈЕЗИКУ?

Ставови према језику представљају имплицитно или експлицитно изражен став који је саставни сегмент језичког идентитета појединца и зависан је од друштвеног контекста, а може бити истражен пре свега теоријским и методолошким оквиром социологије или социјалне психологије. Њихове функције унутар друштвене заједнице су вишеструке: омогућавају когнитивно структурирање и репрезентацију друштвеног контекста, доприносећи дефинисању идентитета групе у односу на друге (Кнјиџар, 2011). Рајан и сарадници их дефинишу као сваки афективни, когнитивни или бихејвиорални индекс евалуативних реакција према различитим варијететима и њиховим говорницима (Ryan et al., 1982, p. 7). Каргајл и сарадници главном темом истраживања ставова према језику сматрају сâм процес евалуирања језичких варијација унутар друштвеног, односно културног контекста (Cargile et al., 1994). Иако су индивидуална категорија, не проучавају се на нивоу појединца, већ репрезентативног броја појединаца који припадају конкретной заједници, и као такви, у уској су вези са језичким идеологијама које чине одређену врсту колективног става чијег постојања можемо, али не морамо, бити свесни. Нису рођењем иманентни индивидуи, већ се формирају искуствено, према животним приликама и ширем друштвеном контексту појединца, или у складу са његовим личним афинитетима. Несумњиво их сви имплицитно искуствено усвајамо у мањој или већој мери, а неретко такав металингвистички дискурс и експлицитно изражавамо (*мађарски језик је тежак, италијански је мелодичан, ирседа учийи енїлески*³ или *ирседа ѳоворийи сїангардни језик у формалним сїтуацијама* – када вреднујемо сам варијетет – односно у тврдњама попут *он/она је необразован/а када иако ѳовори* – када вреднујемо говорника конкретног варијетета на основу употребе одређене језичке варијабле). Ма колико ове тврдње, наративи и идеологије које стоје иза њих, биле субјективне, (не)тачне и емпиријски (не)потврђене, зависне од металингвистичке перцепције субјекта става, оне несумњиво постоје и неретко им приступамо као општепознатим доказаним чињеницама, без даљег преиспитивања.

Ранко Бугарски је мишљења да се „нека језичка обележја или неки типови говора воле или не воле, цене или не цене, не због онога што сами по себи јесу већ

³ Уп. Bugarski, 2003, str. 96–100.

због онога што *иредсџављају* – дакле, не из језичких, већ из друштвених разлога“ (Bugarski, 2003, стр. 100). Како говорни језик може послужити као један од маркера етничког идентитета и служити нам да идентификујемо члана одређене националне или културолошке заједнице, Ламбер и сарадници сматрају да се евалуативне реакције субјекта става на конкретан говорни језик могу упоредити са реакцијама са појединцима, члановима конкретне говорне заједнице, те да индивидуална перцепција језика може код субјекта става потакнути углавном генерализоване или стереотипне карактеристике заједнице са којом се сусреће (Lambert, Hodgson, Gardner, Fillenbaum, 1960, р. 44). Другим речима: однос између одређеног варијетета и конкретне друштвене групе можемо посматрати као метонимијски, те метонимију видети као механизам додељивања друштвеног значења одређеној лингвистичкој форми (Kristiansen, 2008). Овакви ставови често имају дубоке корене, раширени су, и људи им прилазе без дубљег преиспитивања (Milroy, 2001, р. 538).

Ставови према језику формирају се кроз идентификацију и стереотипизирање, као два сукцесивна когнитивна процеса: идентификацијом субјекти става користе конкретне језичке варијабле (нпр. акценат) за сврху стереотипизације, односно формирања прецизних или непрецизних претпоставки о социјалној припадности говорника (нпр. етницитет, класна, полна или узрасна припадност) (Dragojević & Giles, 2014, р. 91). Исти аутори верују да овај процес доводи до атрибуирања одређених стереотипних карактеристика говорнику, заснованих на претпостављеној групној припадности, те ставове према језику виде као резултат процеса социјалне категоризације, који су подложни динамичким променама унутар различитих социјалних контекста у којима се евалуирају.

Ставови према језику су друштвени ставови, односно „језички рефлекси дубоко укорених и често само полусвесних социопсихолошких перцепција једне територијалне, етничке или друштвене групе од стране говорних представника других група“ (Bugarski, 1997, стр. 81–82). Колин Бејкер (Baker, 1992) ставове према језику сматра хипотетичким конструктом коришћеним за „објашњење смера и доследности у људском понашању“ и верује да се код појединаца или у заједници статус, вредност и значај језика најчешће и најједноставније, мада не и свеобухватно, процењују путем ставова усмерених према језику. Он даље разликује следеће подврсте ставова према језику: „ставови према језичкој варијацији, дијалекту и говорном стилу; ставови према учењу новог језика; ставови према одређеном мањинском језику; ставови према језичким групама, заједницама и мањинама; ставови према часовима језика; ставови родитеља према часовима језика; ставови према употреби одређеног језика; ставови према језичком приоритету“ (енгл. *language preference*) (Baker, 1992, pp. 29–30).

Чини се да су у највећој мери истраживани ставови према језичкој варијацији, дијалекту и говорном стилу. Можемо их посматрати као субјективне евалуације говорника конкретног језика „према сопственом језику као концепту, према свом стандардном језику, сопственом варијетету и различитим локалним говорима и варијацијама које у њима постоје, а које мање или више одступају од нормативистички прописаног идеала говорног или писаног стандарда“ (Miketić, 2016, р. 69). Овакво посматрање ставова према језику може имплицирати даље ставове према појединцу који употребљава одређени варијетет, где евалуацијом говора „вреднујемо и самог

говорника према неколико различитих параметара – најчешће на нивоу престижа, интелигенције, образовања, професионалног и социоекономског статуса, и на крају у смислу солидарности – на пример, да ли тог говорника видимо као припадника сопствене или туђе етничке, културне или делатне заједнице, да ли бисмо могли да остваримо виши ниво блискости са њим и да ли нам због свог говора делује пријатељски, љубазно, пријатно, духовито“ (Ibid.). Евалуирајући језик као код, односно евалуирајући различите језичке варијације, евалуирамо и самог говорника покушавајући да га стереотипно сврстамо у неки „калуп“, тј. у одређени ареални, религијски, етнички, професионални, урбани, рурални или неки други контекст. На основу „окидача“ – на пример, акцента или лексема која се везује за одређени ареал или заједницу – некада аутоматски „учитавамо“ у саговорника позитивне и, можда чешће, негативне особине, које стереотипно везујемо за конкретни географски или друштвени контекст што може довести до појаве међујезичког (енгл. *interlingual*) или унутарјезичког (енгл. *intra lingual*) лингвизма (уп. Phillipson, 1997). У том контексту се не сме запоставити ни варијабла развијене интерперсоналне историје саговорника, чије (не)постојање утиче на то да ли су ставови према језику засновани искључиво на језичким, или на ширим социодемографским варијаблама (Cargile et al., 1994, p. 223).

Ставови према језику представљају део општег знања, културе и метапрагматичке свести⁴, који постоји код већине чланова конкретне заједнице и ојачава њихов колективни осећај припадности и заједничког идентитета. Субјектима става често није видљива језичка идеологија која се налази у позадини колективних ставова: постоји опште веровање да критика особе која користи језик на „неправилан“ начин није само субјективно мишљење већ има потврду у лингвистичким стандардима које постављају језички ауторитети, делимично као резултат процеса стандардизације језика и идеологије стандардног језика (Milroy, 2001). Ставови се не могу посматрати као индивидуалне и субјективне творевине. Постојање кохерентног става имплицира присуство конкретних идеологија⁵ у свести чланова испитиване заједнице и утиче на обрасце језичког понашања у мери прихватљивој у одређеној заједници, „а обрасци језичког понашања, са једне стране, представљају рефлекс културних модела и идеологија, али, са друге стране, језичко понашање такође потврђује или оспорава, одржава или мења одређену идеологију“ (Filipović, 2018, str. 78).

Деведесетих година прошлог века порасло је научно интересовање за ову тему. Каргајл и сарадници (Cargile et al., 1994) процес евалуације језика смештају у оквир у ком се преплићу језик и комуникација као чин, што може утицати на микро и макро ниво, односно на свакодневне социјалне интеракције, али и на формирање језичке политике која институционално даје или ускраћује подршку одређеном варијетету. Исти аутори су става да перцепција језика превазилази једноставну евалуацију одређених језичких елемената, проширујући се на аспекте као што су акценат, тоналитет

⁴ Метапрагматичка свест, која може бити експлицитна и (чешће) имплицитна, представља релацију између употребе језика и свести коју је говорник развио о тој употреби (Petrović, 2009, str. 88; Verschueren, 2000, p. 447).

⁵ Више о језичким идеологијама в. Heath, 1989; Rumsey, 1990; Woolard, Schieffelin, 1994; Lippi-Green, 1997; Schieffelin, Woolard, Kroskrity, 1998; Milroy, 2001; Blommaert, 2006; Dragojević, Giles, Watson, 2013; Mikić, 2016, str. 4–31.

гласа, брзина изговора, разноликост вокабулара и слично. Формирање ових ставова не одражава само лингвистичке вештине појединца већ се дубоко укорењује у социо-лингвистички контекст, где су перцепције често усклађене са ширим друштвеним консензусом који може бити заснован како на експлицитно дефинисаним, тако и на имплицитно прихваћеним нормама које дели већина чланова заједнице, што указује на сложену мрежу фактора који утичу на формирање ставова према језику, истичући значај социокултурног контекста у разумевању језичких преференција и предрасуда (Ibid.).

Ставови ће се разликовати и у зависности од референтног оквира кроз који их посматрамо: исти варијетет може исти појединац вредновати различито када га посматра кроз призму интернационалног или интеррегионалног референтног оквира (Dragojević & Giles, 2014). Такође, ставови према језику могу се посматрати дијахронички и временом може доћи до њихове промене⁶, па исти варијетет можемо различито перципирати у зависности од временске дистанце. Промена става је чешћа на димензији солидарности него на димензији статуса (Kircher & Zipp 2022a, p. 13).

СТАВОВИ ПРЕМА ЈЕЗИКУ: МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Методе и технике⁷ којима се истражују ставову према језику обично се групишу око три главне категорије: а) приступ социјеталне обраде (енгл. *the societal treatment approach*), б) директни приступ и в) индиректни приступ (Garrett, Coupland, Williams, 2003; Kircher & Zipp, 2022). Први приступ је најмање заступљен, користан је за пилот-истраживање, а како је заснован на квалитативном истраживању етнографског типа, сматра се недовољно емпиријским. Директни приступ најчешће се везује за квантитативна⁸ или квалитативна истраживања путем упитника, различитих врста интервјуа и фокус-група, док индиректни користимо за суптилније елицитирање жељених података ради дубљег увида у ставове чијег постојања испитаници можда ни сами нису свесни, или где избегавају експлицитно изјашњавање јер га сматрају социјално непожељним (уп. Garrett, Coupland, Williams, 2003; Kircher & Zipp, 2022).

Најчешће коришћена индиректна метода, посебно креирана за истраживање ставова према језику, јесте техника прикривених парова, где се на индиректан начин добијају одговори од испитаника. Испитаници на скалама семантичког диференцијала евалуирају говорника конкретног језика, а не сам језик који користи. Ову технику су

⁶ Чини се да је данас учесталији став да су српски и хрватски два различита језика него што је то било пре тридесетак година (уп. Miketić, 2016, str. 199). Тања Петровић наводи пример призренско-тимочког дијалекта у Србији, високо вреднованог у контексту предмодерности – тако је перципиран језик у делима попут *Зоне Замфирове* и *Ивкове славе*, али је у модерном добу овај варијетет маргинализован (Petrović, 2015), док су његови говорници стигматизовани, али и аутостигматизовани (уп. Miketić, 2016).

⁷ О приступима проучавању ставова више в.: Ajzen, 2005; Kircher & Zipp, 2022.

⁸ Уп. Likert, 1932, где се наводи рана, али ипак данас актуелна методолошка поставка истраживања ставова према пет доминантних „група ставова“ – то су: међународни и расни односи, економски и политички сукоби и религија, где се ставови према језику још увек не сматрају доминантном групом ставова вредних истраживања.

канадски истраживачи Ламбер и сарадници (Lambert et al., 1960) назвали „Matched-guise technique“ (техника прикривених парова), а данас је једна од најчешћих индиректних метода и њена методолошка поставка је реплицирана при истраживању различитих језика и дијалеката широм света. Наведени аутори су у званично двојезичној Канади двома групама билингвалних студената, говорницима француског и енглеског језика, пуштали аудио-снимке истог прозног филозофског текста на француском и потом на енглеском језику, након чега су испитаници евалуирали самог говорника користећи упитник. Говорника су оцењивали на нивоу статуса (на пример, да ли сматрају да је самоуверен, богат, образован...) и на нивоу солидарности (да ли сматрају да је пријатељски настројен, великодушан, духовит...). Било је пак и критика оваквог методолошког приступа (Tajfel, 1959; Grondelaers, Van Hout, Steegs, 2010), али истраживања базирана на готово идентичном методолошком оквиру врше се и данас, можда и зато што постоји одређени ниво контроле јер су све „спољне варијабле (нпр. прозодијски, паралингвистички, или емоционални уплив) намерно држане као константне“ (Giles, Marlow, 2011, p. 164). Техника семантичког диференцијала психолога Чарлса Озгуда и сарадника (Osgood, Suci, Tannenbaum, 1957), комбинована са Ламберовим упитником и методологијом, можда је најчешћи и најрелевантнији приступ проучавању имплицитних ставова говорника (уп. Soukup, 2013a; Kircher & Zipp, 2022).

У савременим истраживањима ставова према језику често се тријангулацијски упоредо користе квантитативне и квалитативне методе, најчешће попут упитника затвореног типа, односно полуструктурираног интервјуа, који елицитирају квалитативне или квантитативне податке, потом, дубинског интервјуа, или фокус-групног истраживања да би се предупредило давање социјално пожељних одговора при интервјуима (в. Kircher & Zipp, 2022). Иако се ове методе могу користити и појединачно, чини се да су резултати најрелевантнији када се користе заједно, идеално би било уз технику прикривених парова, у зависности од тога коју врсту ставова према језику, у каквој заједници и према којим социодемографским варијаблама анализирамо, јер коришћењем само квантитативног приступа можемо одгонетнути *колико*, а коришћењем квалитативног и *ко, зашто* и *како*.

Најчешће коришћене варијабле при квантитативним истраживањима наведеним у (обично почетном) делу упитника са социодемографским информацијама о испитанику јесу пол⁹, узраст, етничитет, религијска припадност и ниво образовања, као традиционалне социолингвистичке варијабле које потенцијално утичу на раслојавање језика. У зависности од које хипотезе аутори полазе и какву су диференцијацију претпоставили, могу се укључити и друге социјалне детерминанте, па се као варијабле могу наћи и матерњи језик / варијетет, град или држава порекла (чак и град или држава порекла родитеља или супружника), урбанизованост места њиховог порекла или живљења, универзитет који похађају (с обзиром на то да је студентска популација чест узорак оваквих истраживања), односно њихова студијска група¹⁰. Уколико су истраживања у дијаспори у питању, као варијабле се често

⁹ У новијим истраживањима чешћи је *rod* као небинарна категорија.

¹⁰ Иако ово није честа варијабла, у истраживању међу студентима, говорницима српског језика, студијска група, односно разлике у ставовима студената србистике и природних наука, показала се као статистички значајна и врло изражена: „експлицитни ставови студената

могу наћи и мигрантска генерација испитаника (прва, друга, трећа или четврта), језици које испитаник говори, или постојање жеље за повратком у домовину, што нека истраживања (нпр. Dinić, 2017) виде као битан предиктор позитивних ставова према очувању језика. При избору броја варијабли које се користе у истраживању, мора се узети у обзир да више варијабли захтева већи број испитаника, те се у том смислу треба ограничити на оне најрелевантније.

Бејкер наводи да се при мерењу ставова према језику могу јавити следећи проблеми – испитаници могу давати социјално пожељне одговоре, на њихове ставове може утицати то што им је познат циљ истраживања, а само истраживање треба да укључи најшири опсег релевантних питања и буде вршено на репрезентативном узорку (Baker, 1992, pp. 18–19). Он разликује: (а) инструменталне ставове према језику, који су утилитарни, практични и учење одређеног језика видимо као бенефит, док немамо жељу за интеграцијом у то друштво, и (б) интегративне, који су по природи друштвени јер желимо да будемо препознати као припадници конкретне заједнице, етничке, културне, религијске, делатне или друге (Ibid, pp. 31–32).

ВАЖНОСТ ИСТРАЖИВАЊА СТАВОВА ПРЕМА ЈЕЗИКУ

Ставови према језику могу утицати на краткорочно или дугорочно понашање према говорницима одређеног варијетета (Garrett, Coupland, Williams, 2003, pp. 12–13): Мекензи сматра да оваква истраживања дају основ за разумевање централних социолингвистичких проблема – језичке варијације и промене (McKenzie, 2007, pp. 46–47). У готово свакој земљи доживљавамо као успешније, амбициозније, богатије и образованије оне који говоре приближније стандардном језику, што неретко води језичкој хомогенизацији (уп. McKenzie, 2007; Milroy & Milroy, 2012; Dragojević, Berglund, Blauvelt, 2015; Dragojevic et al., 2016; Kircher & Zipp 2022). Могу утицати на ниво знања језика, жељу за учењем истог, као и на ниво његове свакодневне употребе, а у дијаспори и на процес очувања, односно замене језика; ставови према језику могу имати утицаја на учествовање говорника конкретног варијетета у одређеној професији или нивоу образовања, али и на одржање, губљење, па чак и ревитализацију одређеног варијетета; ставови према језику могу утицати на језичку праксу различитих заједница и социодемографских категорија друштва тако да њихово проучавање има прагматичку примену у области језичке политике и планирања на макросоциолингвистичком плану, али може помоћи и да јасније разумемо обрасце језичког понашања појединаца на микросоциолингвистичком плану. Често утичу на прикључивање кодова варијетету који се сматра социјално престижнијим, на основу чега можемо закључити да су они уско повезани са сфером друштвене моћи и вођени метајезичким и прагматичким начелима у вези са језичком употребом, којима се управљамо при комуникацијском чину.

српског језика јесу наклоњенији стандардном језику у односу на друге варијетете, њихова језичка пракса води у смеру лингвистичке хомогенизације ка стандардном језику у већој мери и код њих је присутан јачи утицај стандарднојезичке идеологије“ (Miketić & Kićović, 2022, str. 70).

Ставови према језику националних мањина, у зависности од интензитета и постојања институционалне подршке, могу потенцијално утицати на промену званичне језичке политике (уп. Hawkey, 2018, о студији случаја каталонског језика у Француској). „Тенденција да се говорници ’уклапају’ у друштвене стереотипе на основу сопственог коришћења језика може имати значајне последице у реалности, које могу бити рангиране од предрасуде до дискриминације па све до питања живота и смрти“ (Dragojević, Giles, Watson, 2013, р. 2), нарочито у турбулентним политичким и конфликтним околностима (предратним, ратним и послератним), па је ставове према језику могуће повезати са постојањем веће етничке дистанце међу заједницама и посматрати их као предикторе настанка, одржања или престанка етничког сукоба.¹¹ Због тога је њихово проучавање на Балкану несумњиво важно али не само на Балкану већ и на корпусу различитих плурицентричних језика попут немачког или енглеског. Како се енглески као плурицентрични језик и лингва франка простире широм света као први или један од званичних језика, а као Л2 на готово свим континентима, највећи број истраживања ставова према језику везан је управо за овај језик.¹²

Постоји низ истраживања ставова према језику из примењене перспективе, у реалним, конкретним животним ситуацијама – Џајлс и Марлоу (Giles & Marlow, 2011, р. 165) наводе приказ литературе о томе како различито евалуирамо ниво убедљивости свог саговорника у зависности од избора језика, варијетета или темпа којим говори, о различитим могућностима да се присетимо информација у зависности од варијетета на ком су нам изречене, о различитим могућностима запослења или изнајмљивања некретнине зависно од употребе конкретног варијетета, па чак и о томе да ли би порота (при симулацији суђења) пре осудила говорника стандардног језика или

¹¹ И Унесков Међународни дан матерњег језика обележава се 21. фебруара у спомен на студенте убијене у Даки (данашњи Бангладеш), у демонстрацијама против увођења језика урду као јединог званичног језика, чиме би матерњим говорницима језика бенгали била ускраћена бројна права. Овде је став о двојезичности био изразито високог, готово екстремног, интензитета код бројне популације, што је резултирало демонстрацијама, а праћено ратом и стварањем нове државе.

О примерима насиља једне етничке групе над другом због употребе матерњег језика в. Reljić, 2013, стр. 178. Уп. и пример менија у хрватском ресторану деведесетих „кава – 1 КМ; кафа – немамо; кахва – метак у чело“ (Dragojević, Giles, Watson, 2013, р. 1) и постконфликтна истраживања међусобних ставова Срба и Хрвата према српском и хрватском језику у којима су испитаници међусобно девалуирали једни друге (Golubović & Sokolić, 2013). Ставови према језику су вредни проучавања и у конфликтним временима (уп. А. Šuvaković, 2021, стр. 1719, о ставовима српских и албанских студената у Косовској Митровици и Приштини где „код обе популације постоји свест о потреби учења једног [енглеског који је доминантан] или више страних језика, чије се познавање релативно добро самоевалуира, али да није развијена свест о потреби познавања језика друге етничке заједнице, те да постоји изразито противљење његовом увођењу у школски систем“). Специфични и вредни истраживања су и ставови према руском и украјинском језику током украјинско-руског сукоба данас (више в. у Bukvić, 2019).

¹² О ставовима према енглеском језику више в. у Miketić, 2016, и тамо наведеној литератури, као и о ставовима према српском језику. О ставовима према немачком језику (такође плурицентричном) и његовим варијантама у Републици Аустрији више в. у Soukup, 2009, 2011, 2013a, 2013b.

дијалекта. Истраживања индицирају да употреба стандардног језика или локалног варијетета може битно утицати на професионалну проходност појединца у смислу приступа високоплаћеним занимањима уско везаних за позицију друштвене моћи.

Деградирање нама блиског културног добра или културне праксе често се доживљава као удар на лични или колективни идентитет и достојанство (Rakić, 2020, str. 1211). Сходно томе сматрамо да ставове према језику треба теоријски, а нарочито емпиријски, проучавати и у контексту њихових потенцијалних импликација на свакодневни живот појединца.

ЗАКЉУЧАК

Познавање језика у пуном смислу речи никада се не своди искључиво на познавање кода и поседовање лексичких компетенција. У језик којим говоримо и у наше опште језичко знање уткано је и много нејезичких елемената. Поред саме поруке саговорнику преносимо и бројне паралингвистичке информације, почевши од избора кода који употребљавамо, до избора лексике и осталих језичких варијабли, али и тона, темпа којим говоримо, пауза које правимо итд. У истој мери смо у могућности да евалуирамо саговорника захваљујући ширем знању о језичкој употреби, често заснованом на језичким идеологијама и устаљеним, стереотипним, углавном друштвеним веровањима о одређеним језицима или језичким формама. Из тог разлога су ставови према језику (мета)лингвистичке и социопсихолошке субјективне представе о томе шта одређени варијетет представља и какве квалитете има, односно ко, када, где и са ким га треба користити или не користити. Ови конструкти су некада имплицитно, а некада експлицитно исказани, обухватају и став према говорнику одређеног варијетета, а не искључиво према варијетету самом по себи. За ставове према језику су битни, ако не и кључни, појмови престижа и солидарности, док је стандарднојезичка идеологија уско повезана са ставовима према језику, нарочито када су у питању ставови према језичкој варијацији, дијалекту и говорном стилу у оквиру једног језика. Ставови према језику су индивидуална категорија истраживана на репрезентативном узорку конкретне заједнице, методолошки истражена теоријским оквиром социјалне психологије, чешће квантитативно него квалитативно, углавном коришћењем одређеног компјутерског програма за статистичку обраду података. Статистичка обрада се врши са циљем добијања података о корелацији одређеног става са конкретним социодемографским варијаблама попут пола, узраста, припадности одређеној нацији, религији и осталим варијаблама које истраживач сматра релевантним. На тај начин добијамо и податке о статистичкој значајности неких ставова. Као посебан методолошки приступ у истраживању ставова према језику, али са фокусом на елицитирање ставова према говорнику одређеног варијетета, постоји и техника прикривених парова канадског лингвисте Ламбера и његових сарадника.

Разликујемо емоционалне, когнитивне и бихејвиоралне ставове. Они могу бити уско повезани са различитим језичким питањима, почев од тога колико нам одређени страни језик звучи *лејво* и *корисно*, до тога колико га престижно вреднујемо и за коју социодемографску категорију унутар конкретне језичке заједнице везујемо употребу одређених језичких варијабли различитих граматичких нивоа (нпр. у српском језику

– коришћење речи *хлеб* или дијалекатског облика *леб*, употреба акузатива уместо локатива, употреба експираторног акцента), што даље води ка вредновању самог говорника. Неретко су „здраворазумски“, настали на основу несвесних идеологија о језичкој правилности, и као такви могу водити стигматизацији или аутостигматизацији појединих слојева друштва или различитих заједница, али могу имати и горе друштвене импликације с обзиром на то да садрже и бихејвиоралну компоненту, нарочито у нестабилним и ратним временима; поред тога, ставови високог интензитета могу бити плодно тле за одржање или замену језика, што би доносиоци одлука у областима језичке политике и планирања свакако требало да узму у обзир.

Сваки појединац би се зато могао интроспекцијски позабавити преиспитивањем сопствених ставова према различитим варијететима и евентуалним постојањем стереотипизације и стигматизације одређених варијетета и заједница које њима говоре. Требало би видети који су језици, односно језичке варијабле, код нас самих „окидачи“ за неоснован, стереотипни и унапред формиран негативан став о појединцу који тај језик или језичку варијаблу употребљава, а затим се запитати и зашто је тако. Из тог разлога је истраживање ставова према језику важно, као и подизање свести о томе да свако има право да говори својим језиком и да му због употребе матерњег језика / варијетета не треба приписивати различите стереотипне особине. Поред тога, језик је уједно територијално и функционално раслојен, нарочито у говорном језику присутне су бројне варијације. Ни у писаном ни у говорном језику не постоји апсолутна униформност, те из свих наведених разлога сматрамо да не треба стигматизовати и девалуирати појединце због њиховог говора.

Sanja D. Miketić Subotić¹
University of Priština, in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Kosovska Mitrovica (Serbia)

ON ATTITUDES TOWARDS LANGUAGE²

(Translation *In Extenso*)

Abstract: The aim of the paper is to present theoretical observations about attitudes towards language through the prism of social psychology and from a sociolinguistic point of view by reviewing the basic terms, perspectives, and research of theoretical and methodological significance for this area of sociolinguistics. At the same time, we will present their usual methodological framework and the importance of research.

Keywords: attitude, attitudes towards language, language ideologies

INTRODUCTORY NOTES

The research of attitudes towards language is an important branch of sociolinguistics which is still insufficiently explored in the Republic of Serbia. The first attempts at research in this area in the country emerged several decades after the beginning of the first empirical research related to this kind of attitudes worldwide in the 1960s. Considering this research important due to its potential application in the area of language policy and in everyday life, with this paper we would like to encourage more serious commitment to such research in the Republic of Serbia, by giving an overview of basic concepts, dominant theoretical perspectives and classifications, as well as the key studies. Moreover, we will also look at the different methodological frameworks with the aid of which these studies may be conducted, as well as at the importance of these studies.

ABOUT THE TERM “ATTITUDE”

In the 1920s and 1930s, (social) psychologists define the term *attitude* and create the methodological apparatus for its quantification. “Attitudes can be measured” is the indicative

¹ sanja.miketic@pr.ac.rs

² The paper was written on the basis of the author’s extended, reviewed and supplemented research presented in her still unpublished doctoral dissertation (Miketić, 2016).

title of Thurstone's work (Thurstone, 1928), and this research opened a whole number of further research of attitudes. Allport lists many definitions of the notion *attitude*; his definition, still current nowadays, is that attitude is "mental and neural readiness acquired through experience and usually has a direct or dynamic influence on how an individual responds to related situations and objects" (Allport, 1935, p. 810). Although many authors have defined this term, Allport's definition is a common place and can at the same time refer to attitudes towards language as well. Attitudes are not easy to define precisely, and that is why there are many different definitions; these concepts are not visible and tangible, but they definitely exist, and theoreticians interpret them in a similar, yet different manner – as internal states, mental and neural readiness, learned ability, evaluative judgments and dispositions, the evaluation system, psychological tendencies directed towards a stimulus (an object or a concept), usually accompanied by a behavioural reaction or intention (Allport, 1935; Zimbardo & Leippe, 1991; Eagly & Chaiken, 1993; Crano & Prislin 2006; McKenzie & McNeill 2022).

Attitudes can be seen in a behaviourist and mentalist manner. The negative side of the behaviourist approach is its overemphasizing the attitude-behaviour relation and considering attitude a simple behavioural reaction of an individual to social situations (Fasold, 1984, p. 147). That is why mentalists perceive attitudes as a three-component construction that includes affective (emotional), cognitive (intellectual) and behavioural aspects – the affective component refers to emotions caused by the object of attitude; the cognitive component covers knowledge and perceptions about an object, while the behavioural component implies behaviour directed towards the object of attitude (cf. Cooper & Fishman, 1974; Eagly & Chaiken, 1993; Vlahović, 1997). In researching attitudes towards language, some authors see them as consisting of four components, and they look at the behavioural component in a two-fold manner – as an intention and behaviour of an individual (Bordens & Horovitz, 2008).

The utilitarian function, the functions of knowledge, ego defence and value expression are traditionally given as the main functions of attitudes (cf. Katz, 1960; Baker, 1992; McKenzie, 2007): the utilitarian function is related to the benefits that may be gained by the attitude bearer; the knowledge function enables the subject of attitude to understand a context; the ego defence function is closely connected with the self-affirmation of the subject of attitude, while the function of value expression speaks about highly ranked values in realizing social relations /this function is also called the social identity function, which is perhaps a more transparent name je y (cf. McKenzie, 2007, p. 31]).

There are several classifications of attitudes. According to Šuvaković, we can see them as individual, group and collective; official and unofficial; attitudes can also be distinguished by their intensity (extreme attitudes, high, medium and low-intensity attitudes), direction (clearly positively or negatively directed attitudes and undetermined attitudes), consistency (extremely consistent, consistent and inconsistent attitudes) and cognitive content (with an expressed or non-expressed cognitive dimension), while the subjects, i.e., attitude bearers, may be competent and incompetent, decisive and indecisive (Šuvaković, 2000, pp. 38-42). This classification can also be applied to attitudes towards language. By the manner of manifestation, attitudes may reveal conscious and unconscious systems of values; by their type, they can be aesthetic, moral and pragmatic, and by their effect, they range from naïve to extremely dangerous ones (Vlahović, 1997, p. 70).

It was only at the beginning of the 1960s that the measurement of attitudes towards social phenomena was expanded onto language, which opened a completely new chapter in the sociolinguistic research worldwide, while similar research in the Republic of Serbia was conducted several decades later, with the increasing need for observing language through a broader social context. That is why it is considered that “the role, functions and evaluations of a certain language depend on a series of social, political, economic, cultural and other extralinguistic factors that determine its status, importance and power within a certain community (linguistic, cultural, political etc.) (Filipović, 2018, p. 20).

WHAT ARE ATTITUDES TOWARDS LANGUAGE?

Attitudes towards language are an implicitly or explicitly expressed attitude that is a segment of an individual's language identity and depends on the social context, while it may be studied primarily by the theoretical and methodological framework of sociology or social psychology. Their functions within a social community are multiple: they enable cognitive structuring and representation of the social context, contributing to the definition of the group identity in relation to others (Knjižar, 2011). Ryan and associates define them as every affective, cognitive or behavioural index of evaluative reactions to different varieties and their speakers (Ryan et al., 1982, p. 7). Cargile et al. find that the main topic of the research of attitudes towards language is the very process of evaluating language varieties within a social and/or cultural context (Cargile et al., 1994). Although they are an individual category, they are not researched at the level of an individual, but of a representative number of individuals who belong to a specific community and, as such, they are closely connected with language ideologies that make a certain type of collective attitude of whose existence we may be aware, but not necessarily. They are not immanent to an individual by birth, but are formed experientially, in line with life opportunities and a broader context of an individual, or in line with his personal affinities. It is indisputable that we all adopt the experiential implicitly on a smaller or larger scale, and we frequently express such metalinguistic discourse explicitly (*Hungarian is a difficult language, Italian is melodic, English should be learnt*³ or *we should speak the standard language in formal situations* – when we evaluate the variety itself – or in statements such as *he/she is uneducated because he/she speaks like that* – when we evaluate the speaker of a specific variety based on the use of a certain language variety). No matter how these statements, narratives and ideologies behind them are subjective, (in)correct and empirically (un)substantiated, or dependent on the metalinguistic perception of the subject of the attitude, they no doubt exist and we often approach them as commonly known and proved facts, with no further reconsideration.

Ranko Bugarski thinks that “some language features or some types of speech are loved or not, appreciated or not, not because of what they *are* in themselves, but because of what they *represent* – namely, not from linguistic, but from social reasons” (Bugarski, 2003, p. 100). Since spoken language may serve as one of the markers of ethnic identity and for identifying a member of a certain national or cultural community, Lambert and associates think that evaluative reactions of the subject of an attitude to specific spoken language

³ Cf. Bugarski, 2003, pp. 96-100.

may be compared to the reactions with individuals, members of a specific community of speakers, and that individual perception of language may encourage mostly generalized or stereotypical characteristics of a community in the subject of an attitude (Lambert, Hodgson, Gardner, Fillenbaum, 1960, p. 44). In other words, the relationship between a certain variety and a specific social group may be seen as metonymic and metonymy may be seen as a mechanism of attributing social meaning to a certain linguistic form (Kristiansen, 2008). These attitudes are often deep-rooted and widespread, and people approach them without any profound reconsideration (Milroy, 2001, p. 538).

Attitudes towards language are formed through the identification and stereotypization, as two successive cognitive processes: with identification, the subjects of an attitude use specific language variables (e.g., accent) for the purpose of stereotypization, i.e., formation of precise or imprecise suppositions about the speaker's social affiliation (e.g., ethnicity, class, sex or age affiliation) (Dragojević & Giles, 2014, p. 91). These authors believe that the process leads to attributing some stereotypical characteristics to the speaker, based on the assumed group affiliation, so they see attitudes towards language as a result of the social categorization process, subject to dynamic changes within which they are evaluated.

Attitudes towards language are social attitudes, i.e., "language reflexes deeply rooted and often only semiconscious socio-psychological perceptions of a territorial, ethnic or social group by the speakers representing other groups" (Bugarski, 1997, pp. 81-82). Colin Baker (Baker, 1992) considers attitudes towards language a hypothetical construct used for "explaining the direction and consistency in human behaviour" and believes that, among individuals or in a community, the status, value and importance of language are most frequently and most simply, although not comprehensively, are evaluated through language-directed attitudes. Furthermore, he distinguishes the following subtypes of attitudes towards language: "attitudes towards a language variety, dialect and style of speech; attitudes towards learning a new language, attitudes towards a certain minority language; attitudes towards language groups, communities and minorities; attitudes towards language lessons; parents' attitudes towards language lessons, attitudes towards the use of a certain language, attitudes towards language preference (Baker, 1992, pp. 29-30).

Attitudes towards a language variety, dialect and style of speech seem to have been researched on the largest scale. We can observe them as subjective evaluations of speakers of a specific language "towards their own language as a concept, towards their own language, own variety and various local speeches and varieties in them, which deviate more or less from the normatively prescribed ideal spoken or written standard" (Miketić, 2016, p. 69). Such view of attitudes towards language may imply the following attitudes towards an individual who uses a certain variety, where through speech evaluation "we also value the speaker himself by several different parameters – most frequently at the level of prestige, intelligence, education, professional and socio-economic status and, finally, in terms of solidarity, for example, whether we see the speaker as a member of his own or some other ethnic, cultural or occupational community, whether we could achieve a higher level of closeness with him and whether, because of his speech, he seems friendly, kind, pleasant, humorous" (Ibid.). By evaluating language as a code, i.e., by evaluating different language varieties, we also evaluate the speaker himself, trying to categorize him stereotypically into a "mould", or a certain areal, religious, ethnic, professional, urban, rural or other context.

Based on the “trigger” – for example, the accent or lexeme associated with a certain areal or community – we sometimes automatically “read” into our interlocutor positive or, perhaps more frequently negative characteristics that are stereotypically associated with a specific geographic or social context, which may lead to the emergence of interlingual or intralingual linguism (cf. Phillipson, 1997). In that context, the variable of the interlocutor’s developed interpersonal history must not be neglected, whose (non)existence affects whether attitudes towards language are based exclusively on linguistic or on broader socio-demographic variables (Cargile et al., 1994, p. 223).

Attitudes towards language constitute part of general knowledge, culture and metapragmatic awareness⁴ which exists among most members of a specific community and strengthens their collective feeling of belonging and collective identity. The subjects of attitude often do not see the language ideology in the background of collective attitudes, their general belief that the criticism of a person using the language in an “incorrect” manner is not only a subjective opinion, but is also confirmed in the linguistic standards introduced by language authorities, partly as a result of the standardization of language and the ideology of standard language (Milroy, 2001). Attitudes may not be observed as individual and subjective creations. The existence of a coherent attitude implies the presence of specific ideologies⁵ in the awareness of the members in an observed community and affects the patterns of language behaviour to an extent acceptable in a specific community, “while patterns of language behaviour, on the one hand, represent a reflex of cultural models and ideologies but, on the other hand, language behaviour also confirms or disputes, sustains or changes a certain ideology” (Filipović, 2018, p. 78).

The 1990s witnessed an increasing scientific interest in this topic. Cargile and associates (Cargile et al., 1994) place the language evaluation process in the framework in which language and communication as an act are intertwined, which may affect the micro and macro levels, i.e., everyday social interactions, but also the formation of a language policy that institutionally gives or suspends support to a certain variety. These authors think that the perception of language overcomes a simple evaluation of certain language elements, extending it to the aspects such as accent, voice tonality, speech pace, vocabulary diversity etc. The formation of these attitudes does not reflect only an individual’s linguistic skills, but they become deeply rooted in the sociolinguistic context, where perceptions are often harmonized with the broader social consensus possibly based both on the explicitly defined and on implicitly accepted norms shared by the majority of the community members, which points to a complex network of factors affecting the formation of attitudes towards language, emphasizing the importance of socio-cultural context in understanding language preferences and biases (Ibid.).

Attitudes will also differ depending on the referential framework through which we observe them: the same variety may be valued differently by the same individual when observed

⁴ Metapragmatic awareness, which may be explicit and (more often) implicit, is the relationship between the use of language and awareness developed by a speaker of such use (Petrović, 2009, p. 88; Verschueren, 2000, p. 447).

⁵ For more about language ideologies, see Heath, 1989; Rumsey, 1990; Woolard, Schieffelin, 1994; Lippi-Green, 1997; Schieffelin, Woolard, Kroskrity, 1998; Milroy, 2001; Blommaert, 2006; Dragojević, Giles, Watson, 2013; Miketić, 2016, pp. 4-31.

through the prism of the international or interregional referential framework (Dragojević & Giles, 2014). Moreover, attitudes towards language may be observed diachronically and, with time, there may occur change in them⁶, so that the same variety can be perceived differently depending on the time distance. The change in the attitude is more frequent in the dimension of solidarity than in the dimension of status (Kircher & Zipp 2022a, p. 13).

ATTITUDES TOWARDS LANGUAGE: METHODOLOGICAL FRAMEWORK

Methods and techniques⁷ of researching attitudes towards language are usually grouped into three main categories: a) societal treatment approach, b) direct approach, and c) indirect approach (Garrett, Coupland, Williams, 2003; Kircher & Zipp, 2022). The first approach is the least present; it is useful for pilot-research and, being based on the ethnographic-type qualitative research, it is considered insufficiently empirical. The direct approach is most often associated with quantitative⁸ or qualitative research through questionnaires, different types of interview and focus-groups, while the indirect approach is applied in more subtle elicitation of desired data for the purpose of a deeper insight into the attitudes of whose existence respondents are perhaps not even aware themselves, or where they avoid an explicit statement because they find it social undesirable (cf. Garrett, Coupland, Williams, 2003; Kircher & Zipp, 2022).

The most commonly used indirect method, specially created for researching attitudes towards language, is matched-guise technique, where respondents' answers are obtained indirectly. On the semantic differential scales, respondents evaluate the speaker of a specific language, and not the language used by the speaker. This technique, named "matched-guise technique" by Canadian researcher Lambert and his associates (Lambert et al., 1960), is one of the most common indirect methods today and its methodological proposition has been replicated in the research of different languages and dialects worldwide. In Canada, which is officially bilingual, the above-mentioned authors played audio-recordings of the same prose philosophical text in French and then in English to two groups of bilingual students, speakers of French and English, and then the respondents evaluated the speaker by using the questionnaire. They evaluated the speaker at the status level (for example, whether they think he is self-confident, rich, educated etc.) and at the solidarity level (whether they find him friendly, generous, humorous etc.). However, this methodological approach has also

⁶ It seems that today it is more frequent to think that Serbian and Croatian are two different languages than it used to be thirty years ago (cf. Miketić, 2016, p. 199). Tanja Petrović gives an example of the Prizren-Timok dialect in Serbia, highly appreciated in the context of premodernity – that is how the language is perceived in books like *Zona Zamfirova* and *Ivkova slava*, but in the modern era this variety has been marginalized (Petrović, 2015), while its speakers have been stigmatized as well as self-stigmatized (cf. Miketić, 2016).

⁷ For more about the approaches to studying attitudes, see in Ajzen, 2005; Kircher & Zipp, 2022.

⁸ Cf. Likert, 1932, where the early, but still current methodological proposition of the research of attitudes towards five dominant "groups of attitudes", i.e., international and racial relations, economic and political conflicts, and religion, where attitudes towards language are still not considered a dominant group of attitudes worth researching.

been criticized (Tajfel, 1959; Grondelaers, Van Hout, Steegs, 2010), but the research based on the almost identical methodological framework is conducted even nowadays, perhaps also due to a certain level of control, because all “external variables (e.g., prosodic, paralinguistic or emotional input) were intentionally kept as constant” (Giles, Marlow, 2011, p. 164). The semantic differential technique of psychologist Charles Osgood and associates (Osgood, Suci, Tannenbaum, 1957), combined with Lambert’s questionnaire and methodology, is perhaps the most frequent and relevant approach in studying speakers’ implicit attitudes (cf. Soukup, 2013a; Kircher & Zipp, 2022).

In modern studies of attitudes towards language, quantitative and qualitative methods are often used in triangulation side by side, most frequently as a closed questionnaire, or a semi-structured interview, which elicit qualitative or quantitative data, and also an in-depth interview or focus-group survey, in order to avoid giving socially desirable answers in interviews (see Kircher & Zipp, 2022). Although these methods may also be used separately, it seems that the results are most relevant when used together, ideally together with the matched-guise technique, depending on the type of attitudes towards language, on the type of community and the socio-demographic variables of the analysis, because by using only the quantitative approach, we may discover *how much*, and by using the qualitative approach, we discover *who why* and *how*.

The most frequently used variables in quantitative research listed (usually in the initial segment of the questionnaire with socio-demographic information about the respondent are sex⁹, age, ethnicity, religious affiliation and education level, as traditional sociolinguistic variables potentially affecting the layering of language. Depending on the starting hypothesis of the authors and on the assumed differentiation, other social determinants can also be included, and therefore, the variables may also include native language/variety, city or country of origin (even the parents’ or spouse’s city or country of origin), urbanization level of their place of origin or residence, university they attend (taking into account that student population is a frequent sample of such research), or their study group¹⁰. In case of the research in the diaspora, frequent variables are also the migrant generation of the respondent (first, second, third or fourth), languages spoken by the respondent, or the existence of the respondent’s desire to return to his/her homeland, which is seen by some research (e.g., Dinić, 2017) as an important predictor of positive attitudes towards language preservation. In selecting the number of the variables used in research, it must be taken into account that more variables require a larger number of respondents, and that is why it is necessary to limit research to the most relevant variables.

Baker says that, when measuring attitudes towards language, the following problems may arise – the respondents may give socially desirable answers, their attitudes can be

⁹ In recent research, *gender* is more frequent as a non-binary category.

¹⁰ Although this is not a frequent variable in the research among students who are speakers of the Serbian language, the study group, i.e., the differences in the attitudes of the students of the Serbian language and natural sciences, proved to be statistically significant and quite pronounced: “Explicit attitudes of the students of the Serbian language are more inclined towards the standard language over other varieties; their language practice leads towards linguistic homogenization, towards standard language, to a larger extent, and among them there is a stronger influence of a standard language ideology” (Miketić & Kićović, 2022, p. 70).

influenced by the fact that they are familiar with the aim of the survey, while the survey itself should include the broadest range of relevant questions and be conducted on a representative sample (Baker, 1992, pp. 18-19). He distinguishes: (a) instrumental attitudes towards language, which are utilitarian and practical, so that we see learning a language as a benefit, while not wishing for integration in that particular society, and (b) integrative attitudes towards language, which are by nature social because we want to be recognized as members of a specific community, ethnic, cultural, religious, occupational or other (Ibid, pp. 31-32).

IMPORTANCE OF RESEARCH OF ATTITUDES TOWARDS LANGUAGE

Attitudes towards language may affect short-term or long-term behaviour towards speakers of a certain variety (Garrett, Coupland, Williams, 2003, pp. 12-13): McKenzie thinks that such research gives a foundation for understanding central sociolinguistic problems – language varieties and changes (McKenzie, 2007, pp. 46–47). In almost all countries we see as more successful, more ambitious, richer and better educated those who speak a closer version of the standard language, which often leads to language homogenization (cf. McKenzie, 2007; Milroy & Milroy, 2012; Dragojević, Berglund, Blauvelt, 2015; Dragojević et al., 2016; Kircher & Zipp 2022). They may affect the level of language knowledge, the wish to learn it, as well as the level of its everyday use, while in the diaspora they may also affect the process of language preservation and/or substitution; attitudes towards language may affect the participation of the speaker of a specific variety in a profession or level of education, but also the sustenance, loss or even revitalization of a certain variety; attitudes towards language may affect the language practice of different communities and socio-demographic categories of society so that their research has a practical application in the area of language policy and planning at the macro-sociolinguistic level, but can also help us to understand more clearly the patterns of language behaviour of individuals at the micro-sociolinguistic level. They often lead to the inclusion of codes in a variety they consider socially more prestigious, on the basis of which we may conclude that they are closely connected with the sphere of social power and guided by metalinguistic and pragmatic principles regarding the use of language we are guided by in the act of communication.

Attitudes towards the language of national minorities, depending on the intensity and existence of institutional support, may potentially affect the change in the official language policy (cf. Hawkey, 2018, about the case study of the Catalan language in France). “The tendency of the speakers *fitting into* social stereotypes based on their own use of the language may have significant consequences in reality, which may be ranged from prejudice to discrimination, and even to the question of life and death” (Dragojević, Giles, Watson, 2013, p. 2), particularly in turbulent political and conflict circumstances (prewar, war and postwar), so it is possible to connect attitudes towards language with the existence of a larger ethnic distance between communities and see them as predictors of the emergence, sustenance or end of an ethnic conflict.¹¹ Therefore, the importance of their research in the

¹¹ UNESCO’s International Mother Language Day is celebrated on 21 February in honour of the students killed in Dacca (today’s Bangladesh) in the protests against introducing the Urdu language

Balkans is indisputably great – not only in the Balkans, but also in the corpus of different pluricentric languages, such as German or English. Since English as a pluricentric language and lingua franca is spread worldwide as the first or one of the official languages, and as L2 on almost all continents, the largest number of studies of attitudes towards language are related exactly to this language.¹²

There is a number of studies of attitudes towards language from the applied perspective in real, specific life situations. Giles and Marlow (Giles & Marlow, 2011, p. 165) give an overview of the literature about how differently we evaluate the level of our interlocutor's persuasiveness depending on the choice of language, variety or pace of speaking, different possibilities of remembering information depending on the variety in which the information has been communicated, different opportunities of employment or of renting real estate depending on the use of a specific variety, and even whether the jury (in a mock trial) would rather accuse the speaker of a standard language or the one using a dialect. Studies indicate that the use of a standard language or a local variety may significantly affect an individual's professional adequacy in terms of access to highly-paid occupations closely connected with the position of the position of social power.

The degradation of a familiar cultural good or cultural practice is often seen as an attack on the personal or collective identity and dignity (Rakić, 2020, p. 1211). Accordingly, we believe that attitudes towards language should also be researched theoretically, and in particular empirically, in the context of their potential implications for an individual's everyday life.

CONCLUSION

Language knowledge in the full sense of the word is never reduced solely to the knowledge of the code and the possession of lexical competences. The language we speak

as the only official language (which would deprive the Bengali native speakers of many rights). Here, the attitude about bilingualism was of exceptionally high, almost extreme intensity among numerous inhabitants, which led to protests and was followed by the war and the formation of a new state.

For more about the examples of violence of one ethnic group over the other due to the use of the native language, see Reljić, 2013, p. 178. Cf. with the example of the menu in a Croatian restaurant in the 1990s: "*kava* – 1 KM; *kafa* – not served here; *kahva* – bullet in the forehead" (Dragojević, Giles, Watson, 2013, p. 1) and post-conflict research of mutual attitudes of the Serbs and the Croats towards the Serbian and Croatian languages, in which the respondents mutually devalued one another (Golubović & Sokolić, 2013). Attitudes towards language are worth researching in conflict times as well (cf. A. Šuvaković, 2021, p. 1729, about the attitudes of the Serbian and Albanian students in Kosovska Mitrovica and Priština, where "both populations are aware of the need to learn one [English that is dominant] or more foreign languages, the knowledge of which is relatively well self-evaluated; however, there is no developed awareness of the need to know the language of the other ethnic community, so there is a pronounced opposition to its introduction in the schooling system"). The attitudes that are specific and worth researching are those towards the Russian and Ukrainian languages during the Russian-Ukrainian conflict today (for more, see Bukvić, 2019).

¹² For more about the attitudes towards English, see Miketić, 2016 and the listed references, as well as about the attitudes towards the Serbian language. For more about the attitudes towards the German language (also pluricentric) and its varieties in the Republic of Austria, see Soukup, 2009, 2011, 2013a, 2013b.

and our general language knowledge also contain many non-language elements. Apart from the message itself, we also communicate to the interlocutor plenty of paralinguistic information, starting from the choice of the code used to the choice of words and other language variables, as well as the tone, the pace of speech, the breaks we make etc. To the same extent, we are able to evaluate the interlocutor thanks to the broader knowledge about the language use, often based on language ideologies and established, stereotypical, mostly social beliefs about certain languages or language forms. For this reason, attitudes towards language are (meta)linguistic and sociolinguistic subjective perceptions about what a certain variety represents and what its qualities are, i.e., who, when, where and with whom it should be used or not. These constructs are sometimes implicitly and sometimes explicitly shown, they also include the attitude towards a speaker of a certain variety, and not exclusively towards the variety itself. Of relevance for attitudes towards language, although not crucial, are the concepts of prestige and solidarity, while the standard linguistic ideology is closely connected with attitudes towards language, particularly when those are attitudes towards a language variety, dialect and style of speech within a language. Attitudes towards language are an individual category researched on a representative sample of a specific community, methodologically researched by the theoretical framework of social psychology, more frequently quantitatively than qualitatively, mostly by using a certain computer program for statistical data processing. Statistical processing is performed with the aim of obtaining data about the correlation of a certain attitude with specific socio-demographic variables such as sex, age group, affiliation to a nation, religion and other variables considered relevant by the researcher. In that way, we also acquire data about the statistical significance of some attitudes. There is a special methodological approach in researching attitudes towards language, but with the focus on eliciting attitudes towards a speaker of a certain variety – the matched-guise technique applied by Canadian linguist Lambert and his associates.

We can distinguish emotional, cognitive and behavioural attitudes. They may be closely connected with different language questions, starting from the extent to which a foreign language sounds *nice* and *useful*, to how prestigiously we value it and with which socio-demographic category within a specific language community we associate the use of certain language varieties with different grammatical levels (e.g., in the Serbian language, the use of the word *bread* in its formal and dialectal forms, the use of accusative instead of the locative case, the use of the expiratory accent), which further leads to the evaluation of the speaker himself. They are often “commonsense”, based on unconscious ideologies about language correctness and, as such, they may lead to stigmatization or self-stigmatization of certain society strata or different communities, but they may also have worse social implications, since they also contain a behavioural component, particularly in unsteady and wartime periods; in addition, high-intensity attitudes may be a fertile soil for sustaining or replacing a language, which should certainly be taken into account by decision-makers in the fields of language policy and planning.

Every individual could therefore deal introspectively with the re-examination of own attitudes towards different varieties and potential existence of stereotypization and stigmatization of certain varieties and communities speaking those varieties. It needs to be seen which languages and/or language varieties are in ourselves “triggers” for an unsubstantiated, stereotypical and already formed negative attitude about an individual using that language

or language variety, and then ask why it is so. That is the reason why researching attitudes towards language is important, as well as raising awareness that everyone is entitled to speak their own language and that, due to the use of the native language/variety, they should not be ascribed various stereotype characteristics. In addition, language is at the same time territorially and functionally layered, and numerous variations are present particularly in spoken language. There is no absolute uniformity either in written or in spoken language, and for all the above-listed reasons we believe that individuals should not be stigmatized and devalued because of their speech.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality, and behaviour*. Berkshire: Open University Press. Available at: <https://psicoexperimental.files.wordpress.com/2011/03/ajzeni-2005-attitudes-personality-and-behaviour-2nd-ed-open-university-press.pdf>.
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. In: C. A. Murchison (ed.). *A handbook of social psychology*, 798–844. Worcester, MA: Clark University Press.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Blommaert, J. (2006). Language Ideology. In: K. Brown (ed.). *Encyclopaedia of Language & Linguistics* (Second Edition), 510–523. New York: Elsevier
- Bugarški, R. (1997). *Language in the context*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]
- Bugarški, R. (2003). *Introduction to general linguistics*. Beograd: XX vek. [In Serbian]
- Bukić, R. (2019). The language problem in Ukraine: between linguistics and politics. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, vol. 70, 171 (3), 375–396. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1971375B>. [In Serbian]
- Cargile, A. C., Giles, H., Ryan, E., Bradac, J. (1994). Language attitudes as a social process: a conceptual model and new directions. *Language & Communication*, 14 (3), 211–236. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0271530994900019>
- Cooper, R., Fishman, J. (1977). A study of language attitudes. *Bilingual Review / La Revista Bilingüe*, 4 (1/2), 7–34.
- Crano, W. D., Prislín, R. (2006). Attitudes and persuasion. *Annual Review of Psychology*, 57, 345–374. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1146/annurev.psych.57.102904.190034>
- Dinić, J. (2017). *Value orientations of the Serbian intellectual diaspora*. Doctoral dissertation. Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet. Available at: <https://fedorani.ni.ac.rs/fedora/get/o:1495/bdef:Content/download>. [In Serbian].
- Dragojević, M., Mastro D., Giles H., Sink A. (2016). Silencing nonstandard speakers: A content analysis of accent portrayals on American primetime television. *Language in Society* 45 (1), 59–85. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1017/S0047404515000743>
- Dragojević, M., Berglund, C., Blauvelt, T. (2015). Attitudes Toward Tbilisi- and Mingrelian-Accented Georgian Among Georgian Youth: On the Road to Linguistic Homogenization?. *Journal of Language and Social Psychology*, 34 (1), 90–101. <https://doi.org/10.1177/0261927X14555191>
- Dragojević, M., Giles, H. (2014). The Reference Frame Effect: An Intergroup Perspective on Language Attitudes. *Human Communication Research*, 40, 91–111. <https://doi.org/10.1111/hcre.12017>

- Dragojević, M., Giles, H., Watson, B. (2013). Language ideologies and language attitudes: A foundational framework. In: H. Giles & B. Watson (eds.). *The social meanings of language, accent and dialect: International perspectives on speech style* (1–25). New York: Peter Lang
- Eagly, A. H., Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Orlando, FL: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Fasold, R. W. (1984). *The sociolinguistics of society*. New York: Basil Blackwell Ltd.
- Filipović, J. (2018). *The power of words. Essays in Critical Sociolinguistics (2nd Edition)*. Beograd: Zadužbina Andrejević. [In Serbian]
- Garret, P., Coupland, N., Williams, A. (2003). *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press. <https://doi.org/10.1017/S0047404505210163>
- Giles, H., Marlow, M. (2011). Theorizing language attitudes: Existing frameworks, an integrative model, and new directions. In: C. Salmon (ed.). *Communication Yearbook*, 35 (191–197). Mahwal, NJ: Erlbaum. <https://doi.org/10.1017/S0047404505210163>
- Golubović, J., Sokolić, N. (2013). “Their language sounds aggressive”: a matched guise study with Serbian and Croatian. In: C. Gooskens, R. van Bezooijen (ed.). *Phonetics in Europe: Perception and Production* (35–57). Frankfurt a. M.: P.I.E. – Peter Lang. Available at: [http://www.let.rug.nl/gooskens/project/pdf/Golubovic%20&%20Sokolic%20\(2013\).pdf](http://www.let.rug.nl/gooskens/project/pdf/Golubovic%20&%20Sokolic%20(2013).pdf)
- Grondelaers, S., Van Hout, R., Steegs, M. (2010). Evaluating regional accent variation in Standard Dutch. *Journal of Language and Social Psychology*, 29, 101–116. <https://doi.org/10.1177/0261927X09351681>
- Hawkey, J. (2018). *Language Attitudes and Minority Rights. The Case of Catalan in France*. Palgrave Macmillan. Available at: <https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/language-attitudes-and-minority-rights-the-case-of-catalan-in-fra>
- Heath, S. (1989). Language ideology. *International Encyclopaedia of Communications*, 2. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24, 163–204. <https://doi.org/10.1086/266945>
- Kircher R., Zipp, L. (2022a). An Introduction to Language Attitudes Research. In: R. Kircher, L. Zipp (eds.). *Research Methods in Language Attitudes* (1–16). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108867788.002>
- Kircher, R., Zipp, L. (eds.) (2022). *Research Methods in Language Attitudes*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.5167/uzh-220182>
- Knjižar, I. (2011). Attitudes of the people from Novi Sad towards the local and standard language. In: V. Vasić, G. Štrbac (eds.). *Govor Novog Sada, Sveska 2: morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. Lingvističke sveske 9, Novi Sad, 361–378.
- Kristiansen, G. (2008). Style-shifting and shifting styles: A socio-cognitive approach to lectal variation. In: G. Kristiansen, R. Dirven (eds.). *Cognitive Sociolinguistics* (45–88). Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110199154.1.45>
- Lambert, W., Hodgson, R., Gardner, R., Fillenbaum, S. (1960). Evaluational Reactions to Spoken Language. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60, 44–51. <https://doi.org/10.1037/h0044430>

- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 140, 1–55.
- Lippi-Green, R. (1997). *English with an accent. Language, ideology, and discrimination in the United States*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203348802>
- McKenzie, R. M. (2007). *A quantitative study of the attitudes of Japanese learners towards varieties of English speech: Aspects of the sociolinguistics of English in Japan* (doctoral dissertation). University of Edinburgh. Available at: <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/1519>
- McKenzie, R. M. & McNeill, A. (2022). *Implicit and Explicit Language Attitudes: Mapping Linguistic Prejudice and Attitude Change in England*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003145844>
- Miketić Subotić, S., Kićović, M. (2022). Differences in Attitudes of students of Serbian language and students with non-linguistic background towards the Standard Serbian Language. *Baština*, 57, 59–72. <https://doi.org/10.5937/bastina32-36495>. [In Serbian]
- Miketić, S. (2016). *Attitudes towards Language among students in the Republic of Serbia (University of Belgrade and University of Pristina temporarily settled in Kosovska Mitrovica as a case study)* (doctoral dissertation). University of Belgrade. Available at: <https://drive.google.com/file/d/1Ej-nnytRJozvAKbWvCkKQ-oFwOAc--aj/view?usp=sharing>
- Milroy, J. (2001). Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics*, 5 (4), 530–555. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00163>
- Milroy, J., Milroy, L. (2012). *Authority in Language: Investigating Standard English*. 4th ed. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203124666>
- Osgood, C. E., Suci, G., Tannenbaum, P. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Petrović, T. (2009). *Serbs in Bela Krajina. Linguistic ideology in the process of language shift*. Posebna izdanja 109. Beograd: Balkanološki institut SANU. <https://doi.org/10.13173/zeitbalk.46.2.0325>. [In Serbian]
- Petrović, T. (2015). *Serbia and its south. "Southern dialects" between language, culture and politics*. Beograd: Fabrika knjiga. [In Serbian]
- Phillipson, R. (1997). Realities and myths of linguistic imperialism. *Journal of multilingual and multicultural development*, 18 (3), 238–248. <https://doi.org/10.1080/01434639708666317>
- Rakić, B. (2020). Cultural heritage - right, identity and dignity - the right to access and enjoy cultural heritage as a human right. *Sociološki pregled*, 54 (4), 1210–1259. DOI: [10.5937/socpreg54-30009](https://doi.org/10.5937/socpreg54-30009)
- Reljić, M. (2013). *Serbian language in Kosovo in Metohija today (sociolinguistic and linguistic aspect)*. Beograd: Posebna izdanja SANU, knjiga DCLXXIII; Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet [In Serbian]
- Rumsey, A. (1990). Wording, Meaning and Linguistic Ideology. *American Anthropologist*, 92, 346–361. <https://doi.org/10.1525/aa.1990.92.2.02a00060>
- Ryan, E. B., Giles, H., Hewstone, M. (1988). The measurement of language attitudes. In: U. Ammon, N. Dittmar, and K. J. Mattheier (eds.). *Sociolinguistics: An International Handbook of Language and Society*, vol. 2, 1068–1081. Berlin: De Gruyter
- Ryan, E. B., Giles, H., Sebastian, R. J. (1982). An integrative perspective for the study of attitudes towards language variation. In: E. B. Ryan, H. Giles (eds.). *Attitudes Towards Language Variation: Social and Applied Contexts*, 1–19. London: Edward Arnold

- Schieffelin, B. B., Woolard, K. A., Kroskrity, P. V. (eds.). (1998). *Language ideologies: Practice and theory*, 16. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1075/lplp.23.2.09stc>
- Soukup, B. (2009). *Dialect use as interaction strategy: A sociolinguistic study of contextualization, speech perception, and language attitudes in Austria*. Wien: Braumüller. <https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:364100>
- Soukup, B. (2011). Austrian listeners' perceptions of standard-dialect style-shifting: An empirical approach. *Journal of Sociolinguistics*, 15 (3), 347–365. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9841.2011.00500.x>
- Soukup, B. (2013a). The measurement of 'language attitudes' – a reappraisal from a constructionist perspective. In: N. Coupland, T. Kristiansen (eds.). *Standard Language Ideology in Contemporary Europe* (251–266). Oslo: Novus press. https://lanchart.hum.ku.dk/research/slice/publications-and-news-letters/publications/language-destandardisation-in-late-modern-europe/p.251-266_Soukup_The_measurement...pdf
- Soukup, B. (2013b). Austrian dialect as a metonymic device: A cognitive sociolinguistic investigation of Speaker Design and its perceptual implications. *Journal of Pragmatics*, 52, 72–82. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.12.018>
- Šuvaković, A. (2021). Attitudes towards multilingualism and knowledge of community languages as an element of educational policy in Kosovo and Metohija. *Sociološki pregled*, 55 (4), 1719–1743. DOI: [10.5937/socpreg55-35168](https://doi.org/10.5937/socpreg55-35168)
- Šuvaković, U. (2000). *Examination of political attitudes*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [In Serbian]
- Tajfel, H. (1959). A note on Lambert's "Evaluational reactions to spoken language". *Canadian Journal of Social Psychology*, 13, 86–92. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0083762>
- Thurstone, L. L. (1928). Attitudes can be measured. *American Journal of Sociology*, 33, 529–554. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1086/214483>
- Verschueren, J. (2000). Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics*, 10 (4), 439–456. <https://doi.org/10.1075/prag.10.4.02ver>
- Vlahović, N. (1997). Attitudes about language within general studies of attitudes. *Kultura*, 95, 61–77 [In Serbian]
- Woolard, K., Schieffelin, B. (1994). Language Ideology. *Annual Review of Anthropology*, 23, 55–82. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.23.100194.000415>
- Zimbardo, P., Leippe, M. (1991). *The psychology of attitude changes and social influence*. New York, McGraw-Hill

